

MELINDA BOTALIĆ
(Tuzla)

ODRAZ DRUŠTVENOG I KULTURNOG
ŽIVOTA OSMANLIJA
U PRAZNIČNIM KASIDAMA

Sažetak

Korijeni kaside sežu u predislamsku arapsku književnost, dok je u osmansku tursku književnost kasida stigla preko perzijske književnosti. Kaside su pjesme koje su se pjevale sa određenim ciljem, što bi značilo da se autor pjesmom želio dodvoriti onome kome je posvetio pjesmu, te je zauzvrat tražio neko namještenje ili neki drugi vid pomoći.

Dio o kojem će se detaljnije govoriti u ovom radu nosi naziv *nesîb* odnosno *teşbib*, a ujedno predstavlja uvodni dio kaside i sastoji se od petnaest do dvadeset bejtova. Važnost ovog dijela kaside je, osim u estetskom smislu, i u tome što su, upravo, zahvaljujući ovom poglavlju, kaside dobivale imena. Bajramske prigodnice odnosno *îdiyye* pisane su u čast čestitanja nadolazećeg Bajrama sultanu ili nekoj drugoj važnoj ličnosti, odnosno državniku. Budući da je Bajram, u narodu, sinonim za sreću i lijepo raspoloženje, pjesnici osmanske književnosti su ovaj muslimanski blagdan opjevali na razne načine, koristeći se različitim metaforama i aluzijama, veličajući pri tom, ne samo ovaj praznik već i osobu kojoj je kasida posvećena. Izuzev primjera bejtova pojedinih pjesnika osmanske književnosti, i nastojanja da se prikaže slika ondašnjeg društvenog i kulturnog života u njihovim pjesmama, također su, usporedbe radi, prikazani običaji vezani za dočeke Bajrama u Bosni i Hercegovini, i to u periodu nakon povlačenja Osmanlija sa ovih prostora.

Gljučne riječi: praznične kaside, *îdiyye*, Bajram, Osmanlije, osmanska književnost

KASIDA I NJENO MJESTO U DIVANSKOJ POEZIJI

Pjesnici osmanske književnosti, svojom poezijom nastojali su izraziti kulturni i društveni život podneblja u kojem su živjeli, poštujući pri tom tradicionalnu poetsku formu i stil. Divani su bili uređeni po strogo utvrđenim, tačnije, šabloniziranim pravilima, koja su podrazumijevala pjesničke forme poredane po tradicionalno utemeljenom redoslijedu. Zato su divani, uglavnom, na prvom mjestu sadržavali *tevhid* odnosno *munadžat* (veličanje Boga), *na 't* (pohvala Božijem poslaniku Muhammedu, s.a.v.s), potom su slijedile pohvale značajnim ličnostima u historiji islama i slično. Nakon uvodnog dijela slijedile su kaside, potom različite višestrofne forme koje se zajedničkim imenom nazivaju *musammat* (*murabba ' , muhammes, tah-mîs, müseddes, tesdîs, terkîb-i bend, tercî-i bend* i dr.), zatim gazeli koji su se redali po alfabetu na osnovu posljednjeg slova svoje rime.

Nakon ovih formi, u klasičnim divanima, obično su se susretali nešto kraći žanrovi, poput rubajja i *kit 'a*, te tariha (hronograma), *mu 'ammâ* i *lugaza* (rebusa i zagonetki), kao i pojedinačnih bejtova, tj. *müfreda*.

Budući da se ovaj rad odnosi prvenstveno na kaside i to one posvećene praznicima, prije svega Kurban-bajramu i Ramazanskom bajramu, neće biti detaljnije analize ostalih pjesničkih formi koje su prethodno spomenute niti će se detaljno tretirati svi dijelovi kaside, već samo njen uvodni dio, odnosno *nesîb* koji zapravo i predstavlja predmet ovog istraživanja.

Kasida je u osmansku tursku književnost stigla preko perzijske književnosti, a sami korijeni joj sežu u predislamsku arapsku književnost. To su pjesme koje su se pjevale sa određenim ciljem, drugim riječima to su "pjesme sa svrhom". Sam sadržaj kaside uvjetovan je ciljem, što bi značilo da se autor pjesmom želio dodvoriti onome kome je posvetio pjesmu, a zauzvrat je tražio neko namještenje ili neki drugi vid pomoći. Međutim, kasida nije bila namijenjena jedino postizanju cilja, već je imala i druge tematske dijelove, pa obično teoretičari klasične turske književnosti razlikuju šest osnovnih dijelova kaside:

- 1) *nesîb* ili *teşbîb*,
- 2) *girîz-gâh* ili *girîz*,
- 3) *medhiye*,
- 4) *tegazzül*,
- 5) *fahriye* i
- 6) *dua*.

Dio o kojem će se detaljnije govoriti u ovom radu jeste *nesîb* odnosno *teşbîb*, koji ujedno predstavlja uvodni dio kaside i sastoji se od 15 do 20 bejtova. Važnost ovog dijela kaside je, osim u estetskom smislu,

i u tome što su, upravo, zahvaljujući ovom poglavlju, kaside dobivale imena. Budući da u ovom dijelu preovladavaju opisi prirode, dolaska proljeća, zime, ramazana, bajrama, ratnog pohoda, stupanja na prijestolje i sl, shodno tome i kaside su nosile nazive *bahâriye* (kaside posvećene opisu proljeća), *şitâiye* (kaside posvećene opisu zime), *temmûziye* (kaside posvećene opisu ljeta), *ramazâniye* (kaside posvećene opisu ramazana), *îdiyye* (kaside posvećene opisu Bajrama), *hammâmiye* (kaside posvećene opisu hamama i hamamskih ljepotica) itd.

Drugo poglavlje kaside je *Girîzgâh* ili *girîz*, a označava jedan ili više bejtova koji čine prijelaz između uvoda i poglavlja *medhiye*, posvećenog pohvali osobe kojoj je kasida upućena.

Medhiye je poglavlje kaside u kojem se hvali osoba kojoj je kasida posvećena. Pohvale izražene u ovom poglavlju često su prenaplašene i opjevane uz obimno korištenje pjesničkih figura, tako da nisu odraz stvarne ličnosti koja se hvali.

Tegazzûl najčešće dolazi nakon *medhiye*, a označava dio posvećen pjevanju gazela, odnosno, stihova u stilu gazela. Ovaj gazel koji se u potpunosti slaže sa kasidom u pogledu metra i rime, pjesnici su imali običaj posebno najaviti, odnosno napraviti svojevrsan uvod od jednog bejta prije pjevanja gazela.

Tegazzûl u klasičnim kasidama ne utječe na sadržaj pohvale, već je samo prijelaz, pauza između poglavlja *medhiye*, gdje pjesnik hvali uglednu ličnost i *fahriye*, u kojoj hvali samoga sebe. Zadnji dio kaside predstavlja *Dua*, tu se pjesnik obraća Bogu sa molbama i željama za dobrobit svoga mogućeg zaštitnika.

Tradicija pisanja *Îdiyya* odnosno bajramskih prigodnica, započela je u 15. stoljeću, a svoj procvat doživjela je u toku 17. i 18. stoljeća, te je u različitom obimu, u osmanskoj književnosti bila prisutna sve do 19. stoljeća. *Îdiyye* – pjesme posvećene praznicima nisu predstavljale obavezne dijelove divana, pa samim tim, kao takve, nisu ni prisutne u divanima svih divanskih pjesnika.

ÎDİYYE, İYDİYYE ILI KASIDE O PRAZNICIMA

Bajramske prigodnice ili praznične kaside – *îdiyye*, pisane su u čast čestitanja nadolazećeg Bajrama, sultanu ili nekoj drugoj važnoj ličnosti, odnosno državniku. Rječničko značenje riječi *îdiyye* jeste *bajramluk*, *bajramski bakšiš*, *bajramska hedija*, *bajramska kasida*.¹

¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2003, 409.

“Tako se ne zna tačan početak pisanja îdiyya u klasičnoj turskoj književnosti, nakon detaljnog pretraživanja divanâ, može se reći da su se prvi njeni primjeri pojavili u 15. stoljeću.”²

Važno je napomenuti da historičarka književnosti Aysun Sungurhan, u djelu pod nazivom *Îdiyye*, objašnjava samu etimologiju ove riječi, navodeći pri tom kako je Mahmud Kaşgari u svome djelu *Divanü Lugati't – Türk*, još u XI stoljeću, zabilježio da su Oguzi umjesto riječi *îd* koja u prijevodu znači “dan radosti i zabave” koristili riječi *bedrem*, *badram*, *beyrem* odnosno “mjesto otvaranja duše”.³

U *Pojmovniku divanske i tesavvufske književnosti* autor Fehim Nametak za ‘îdiye (‘iydiye) kaže da je to “kasida ili dio kaside u kojoj se opisuje praznična atmosfera Bajrama (ar. ‘*id*- praznik, Bajram). Među ostalim pjesnicima i Sabit Užičanin je spjevao dvije *îdiye*, ali je najpoznatija *îdiya* pjesnika Nedima (umro 1730.) posvećena Damad Ibrahim-paši.”⁴

S druge strane, Aysun Sungurhan navodi da na arapskom jeziku riječ *Bajram* ima značenje “dan kada se svi okupljaju, odnosno radost i tuga koji su prerasli u tradiciju.”⁵

U ovoj knjizi, Sungurhan tvrdi da su i za vrijeme nomadskog načina života, staroturski narodi imali različite praznike koje su slavili povodom dolaska proljeća ili jeseni. Međutim, u islamskoj tradiciji, ona razlikuje dva vjerska praznika tj. Bajrama: Ramazanski bajram i Kurban-bajram, te objašnjava kako su muslimani nekada dočekivali Bajrame:

“Prije nastupanja Ramazanskog i Kurban-bajrama muslimani obave pripreme, oblače čistu i novu odjeću, nanose lijepu parfeme, odlaze na namaz pješice, a ne na konjima, uče dove kad idu na namaz, kada se vraćaju idu drugim putem, dijele sadaku, prije namaza daju vitre, posjećuju jedni druge, zajedno bajramuju, provode bajramske dane u veselju i radosti, te se igraju raznih igara.”⁶

U narodu, Bajram je sinonim za sreću, lijepo raspoloženje, pa su ga i pjesnici u svojim kasidama opjevali na razne načine. Jedni, Bajram porede sa lijepom i nakićenom nevjestom, drugi, kažu da sa dolaskom Bajrama, Uzvišeni svojom svjetlošću obasja cijeli svijet, također pjevaju

² Aysun Sungurhan, *Klasik Türk Edebiyatında İdiyye/Bayram şiirleri (İnceleme-Şiirler)*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2011, 13.

³ Aysun Sungurhan, *ibidem*, 11.

⁴ Fehim Nametak, *Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti*, Orijentalni institut, Posebna izdanja XXVII, Sarajevo, 2007, 133.

⁵ Aysun Sungurhan, *ibidem*, 12.

⁶ *Ibidem*.

o kandiljima i zastavama koje se vihore povodom ovog, uistinu značajnog, muslimanskog blagdana.

Historičar književnosti Metin Akkuş daje izrazito upečatljiv opis dolaska Ramazanskog bajrama:

“Neke od tema i opisa koje se susreću u bajramskim prigodnicama su: ponovno okretanje piću i drugim navikama nakon prestanka posta; bajramske hedije; klanje kuršana, ašik koji je kurban svoje voljene; posjete za vrijeme Bajrama i pomirenje posvađanih; ponovni susret sa voljenom; ljepotice na bajramskim proslavama i opisi njihove ljepote.”⁷

DRUŠTVENI ŽIVOT I OBIČAJI OSMANLIJA U BAJRAMSKIM PRIGODNICAMA

Jezik u *îdiyyama*, kao i u cjelokupnoj divanskoj književnosti, obiluje metaforama i aluzijama. Fehim Nametak, u svom *Pojmovniku*, riječ “bajram” tumači na slijedeći način:

“**Bayram, ‘îd**, Bajram, praznik nakon završetka Ramazana (1. ševval) i desetog dana mjeseca zil-hidždžeta. Kako je prvog dana Bajrama vidljiv mladak, to taj mladak simbolizira obrve drage. Također taj mladak (na dan Bajrama) se poistovjećuje sa potkovicom na nogama konja koju ašik željno očekuje da vidi znak dolaska drage. Pored toga, u poeziji Bajram simbolizira ponovo spajanje ašika sa dragom nakon mjeseca Ramazana koji je simbol posta i suzdržanosti. Također se nakon Ramazana otvaraju kapije *meyhana* (v.) za boheme (*rind*, v.)

*Rindler ‘îd olicak kuy-ı harabâta gider
Tut ki bayram ayıdur mey-gedenün miftâhı. (Hasan Ziyâ ‘î)*

Bajram će biti i bohemi idu putem prema krčmi
Prihvati ključ krčme jer mjesec Bajrama se pojavio.”⁸

Osim pomenutih mogućih značenja riječi “bayram, ‘îd”, u ovom dijelu kaside, nailazi se i na poređenje Bajrama sa očaravajućim glasom slavuja koji čini da se ruže rascvjetaju, ili se pak, može susresti sa Bajramom koji se “smije poput ruže” zbog toga što hrane i pića ima u izobilju:

*Geldi irişdi mevsim-i ‘ayş u safâ diyü
Gül gibi güldi gülşen açıldı likâ-yı ‘îd (Hayretî)*

Zbog toga što dođe vrijeme jela, pića i zabave
Poput ruže osmjehnu se ružičnjak i ozari se bajramsko lice (Hayretî)

⁷ Metin Akkuş, *Klâsik Türk Şiirinin Anlam Dünyası/ Edebi Türler ve Tarzlar*, Fenomen Yayınları, Erzurum, 2007, 122.

⁸ Fehim Nametak, *ibidem*, 50-51.

Ponekad su Ramazanski bajram i Kurban- bajram dvije bajramske ljepotice koje se drže za ruke:

*Eyledi peyveste biri birine 'ideyni sūr
El ele virdiler iki dil-ber-i ra 'nâ-yı 'id (Neyli)*

Dva bajrama radost je spojila
Jedna bajramska ljepotica drugoj je ruku pružila

Pjesnik *Vasfî* pak, Bajram poredi sa licem oblika ruže i ljepoticom srebrnog tena čije su minđuše mlad Mjesec:

*Îd yâhood bir güzel gül yüzlü sîmînber durur
Kim hilâl olmuş anun gûşına sîmîn gûşvâr*

Bajram je ljepotica sa licem poput ruže srebrnoga tena
A mlada joj je na uhu minđuša srebrna

Bakî, opet, pjeva o obrvama svoje voljene, pa ih upoređuje sa bajramskim mladakom, naglašavajući pri tom kako spram ljepote voljene, ljepota mlada ostaje nedostatna:

a) *Ey hilâl-i ıyd gâlibdir sana ebrû-yı yâr
Hüsn-i sûret sende bir var ise anda iki var*

Hej bajramski mjeseci, obrve moje drage od tebe su vrednije
Ako tebe krasi ljepota, nju krasi dvaput više

b) *Kaşlarındandır hacil gûyâ hilâl-ı ıyd kim
Gece eksik görünür gündüz çok olmaz âşkâr*

Bajramski mjesec postiden ljepotom obrva moje voljene
Danju se ne pomalja, a noću nepotpun je

Ukoliko Bajram dolazi u proljeće (*nevrûz*), pjesnici se igraju riječima i koriste razne metafore primjerene takvom jednom događaju, te ih nazivaju prijateljima, ahabima, koji jedan drugom iskazuju svoju naklonost i ljubav. S druge strane, neki pjesnici, Bajram i *nevrûz* porede sa kragmom koja je spojena i slično, te smatraju da ovaj događaj, kada se vrijeme njihovog nastupanja poklapa, multiplicira radost i sreću:

*Likâsı ol cemîlun bu cemâlün
Biri 'id u biri nevrûz-ı 'âlem (Karamanlı Aynî)*

Lice te ljepotice i ove ljepote
 Jedno je bajram, a drugo ovog svijeta nevruc je (*Karamanlı Aynî*)

Međutim, najzastupljenije metafore i aluzije u bajramskim prigodnicama su one u kojima se spominje mladi mjesec (*hilâl*), jer u davna vremena simbol odnosno znak da dolazi Bajram bio je upravo mlađak, pa je za vrijeme Ramazanskog bajrama mladi mjesec narodu izgledao izrazito tanak, te su pjesnici pjevali o njegovom izgledu, aludirajući na to da je i mjesec sam postio sa postačima:

Îd-i ramazân oldugına olmag için dâl
Lâgar görünüir halka hilâl-i meh-i şevvâl (*Nev'i*)

Radi vjesnika Ramazanskog bajrama dâla
 Ukazala se halka slabašnog mjeseca ševvala (*Nev'i*)

Mladi mjesec za vrijeme Bajrama, postačima otvara svoje okrilje, pruža im gozbu i posjeda ih na prijestolje samilosti. Ponekad se u stihovima nebesa porede sa defterom, što znači da mladi mjesec postaču briše dug posta. U nekim pjesmama Bajram je simbol za sultana, a njegova *tugra* predstavlja mladi mjesec, u drugima, kao što smo mogli vidjeti u gore navedenim *Bakîjevîm* stihovima, susrećemo poređenje mladog mjeseca sa obrvama drage. Osim ovih metafora i aluzija zastupljene su i mnoge druge, a općenito za njihovo razumijevanje potrebno je barem osnovno poznavanje *tesavvufa* i termina korištenih unutar tog perioda osmanske književnosti. Uistinu je mali broj pjesnika osmanske književnosti, koji u svom stvaralačkom opusu, nemaju opjevan dolazak Bajrama. Uglavnom se, u divanskoj poeziji, pjeva o samom dolasku Bajrama, bajramskom jutru, učenju ilahija sa džamijskih munara, potom učenju dova, klanjanju bajram-namaz, klanju kurbana kao i o drugim temama vezanim za bajramsku tradiciju.

Sabâh olnca ilâhîye sokdılar rindi
Müezzinân-i şeb-i 'id virdiler temcîd (*Sâbit*)

Kad je jutro nastalo lualici su dali ilahiju da uči
 Prasnja su mu bile melodije ezana bajramske noći (*Sâbit*)

Doček Bajrama koji je za vrijeme Sultana Mehmeda Fatiha dobio status službene ceremonije, također je, kao takav, u književnom stilu opjevan u mnogim stihovima divanske poezije:

“Svečanost je počinjala tako što bi se, na bajramsko jutro, narod zajedno sa padišahom, izgovarajući tekbir, uputio ka nekoj od džamija. Imam bi predvodio bajram-namaz, a svi ljudi, bilo da su siromašni ili bogati, poredali bi se u safove i predavali selam na desnu i na lijevu stranu.”⁹

*Safların düzüp namaz ehli virürdi her fakir
Begler agalar gibi sagına solına selâm (Mesîhî)*

Svi siromasi prije namaza safove poravnaše
I zajedno sa begovima i agama na desnu i lijevu stranu selam predaše (*Mesîhî*)

Nakon klanjanja bajram-namaza, narod je odlazio na trg gdje je bilo upriličeno bajramovanje sa sultanom, do čijeg bi dolaska svirali bubnjevi, veselilo se i uživalo, a sve ove događaje opjevali su mnogi pjesnici u svojim kasidama.

Osim sultana i njegove uloge unutar svečane ceremonije dočeka Bajrama, pjevalo se i o njegovim dužnosnicima – velikim vezirima, begovima, agama i mnogim drugim važnim ličnostima.

U bajramskim prigodnicama najviše se isticalo padišahovo dobročinstvo za vrijeme Bajrama, te način na koji se on podjednako ophodio prema svima, a veliko mjesto u *îdiyyama* zauzima i opis bogatog svečanog ručka koji je u povodu Bajrama priređivao sultan. Također, opisani su i događaji kada su se narodu, osim hrane dijelili i dukati, te srebro, zlato i drago kamenje čime se željelo istaći da svoje bogatstvo treba dijeliti sa potrebitima, sa rodbinom i komšijama, kao i to da je velikodušnost odlika pravog muslimana.

*Gün gibi halka hemân işi zer-efşânlıkı
Kûhlar vezn-i ‘atâsında anun bir miskâl (Revânî)*

Prvi posao je bio narodu podijela zlata
Planine ne mogu biti ni najmanja mjera na njegovoj vagi dobročinstva (*Revânî*)

Budući da su, kako je već rečeno, kaside pjesme sa ciljem, a cilj je, uglavnom, dodvoravanje, u najvećem broju slučajeva, samom sultanu, onda pjesnici očekuju da sultan bude velikodušan prema njima, pa se često upravo u pjesmama napisanim u čast dolaska Bajrama, može sresti opis željene nagrade, koja može biti u vidu plate, zlata, ili pak, čina. Ponekad, u *îdiyyama*, pjesnici iskazuju nezadovoljstvo dobivenom nagradom ili čak izražavaju svoju ljubomoru spram nekog drugog pjesnika koji je bolje nagrađen.

⁹ Aysun Sungurhan, *ibidem*, 51.

Şi'r-i Bâkî'ye salardum cür'a gibi ayaga
Başuma togsa benim de mihr-i devlet subh-dem (Nev'î)

Da je i mene obasjalo jutarnje sunce blagostanja
Bakijeve pjesme pod noge bih prosuo poput taloga vina (*Nev'î*)

Što se tiče dočeka Bajrama sa porodicom, rodbinom i komšijama, prisutni su razni opisi toga svečanog čina. Dok jedni pjevaju o čestitanju Bajrama i u svojim stihovima koriste sintagmu “Bajram mubarek olsun”, drugi slatko bajramsko šerbe porede sa “mednim usnama drage”. Pjeva se i o hrani, koja se u izobilju sprema u čast dolaska mubarek gosta – Bajrama, kao i o pripremanju poklona voljenima. Nezaobilazna tema je, svakako, i halva koja se priprema na Bajram.

*Za'ferân oldı şafak levz-i münakkahdur nücûm
Ki'de bunlardan zemâne zînet-i helvâ-yı 'îd (Tâcîzâde Caf'er Çelebi)*

Nebesa su kako bi bajramsku halvu ukasila
Od svitanja šafran, a od zvijezda badem načinila (*Tâcîzâde Caf'er Çelebi*)

Nerijetko se u îdiyyama pjeva i o odlasku rodbini i prijateljima na Bajram, o dočeku gostiju, o ružinoj vodici koja se pije, te o dječijoj radosti i bombonama koje se dijele.

Ukoliko je îdiyya posvećena sultanu ili nekom njegovom dužnosniku onda pjesnik želi da njegova pjesma bude slatka poput bajramskih bombona. Ponekad se, u čast nadolazećeg Kurban-bajrama, pjeva o hadžu, i ljudima koji su otišli da ga obave, a s druge strane, kada je riječ o Ramazanskom bajramu, pjesnici pjevaju o postačima, te brisanju duga posta. Zaljubljeni pjevaju o dragoj, a najveći bajramski dar bi im bio doći do svoje voljene. Ašicima je bajramluk sam pogled voljene ili pak, pozdrav upućen zaljubljenome. Kao što pjevaju o dočeku Bajrama sa sultanom, gdje se svi poredaju čekajući svoj red na čestitanje Bajrama vladaru, tako ima i onih koji stoje u redu kako bi svojoj voljenoj čestitali Bajram, jer ima mnogih s kojima se ašik bori kako bi osvojio srce svoje drage, a često je prisutan i motiv slavuja koji bajramuje sa voljenom.

*Îd oldı senden bir nazar 'ayn-ı 'atâdur sevdügüm
Dil tiftünun bayramlığı bir merhabâdur sevdügüm (Gelibolulu Âlî)*

Meni je bajramska hedija jedan tvoj pogled, voljena
Bajramluk mome dječijem srcu, pozdrav je tvoj, voljena (*Gelibolulu Âlî*)

Osmanlije, osim što su uređivali mjesta gdje su se proslavljali praznici, dosta pažnje posvećivali su i odjeći koju su nosili, a neri-jetko su svojstveno određenim događajima kitili i konje, te deve na kojima su jahali.

Bajramsko odijelo, kao simbol čistoće, ljepote, radosti, te vjerovanja da će čista ili nova bajramska odjeća donijeti uspjeh osobi koja ju nosi, prisutno je u *îdiyyama* kroz razne opise.

*Gırye it ter-dâmenân-ı gafletün hâline kim
'Add iderler bir kuri esvâb içün ragbetde 'id (Kâtibzâde Sâkıb)*

Plači zbog onih čija su bajramska odijela mokra zbog nemara
Jer ne pridaju važnost Bajramu i nespremni ga dočekuju (*Kâtibzâde Sâkıb*)

Uglavnom se, opet, naglašava jednakost između bogatih i siromašnih, gdje svi oblače svoju najbolju odjeću, a najviše je ipak prisutna slika voljene, čija ljepota se ne može opjevati riječima. Ljudi koji su posebno za Bajram dali sašiti najljepša, svilena odijela, šetaju se poput “ponosnog pauna zlatnih krila”.

Osmanski pjesnici u svojim pjesmama, na različite načine, dočaravaju duh ovog praznika stvarajući estetski izrazito uspjele bejtove, pa ukoliko Bajram dolazi na proljeće, kada ogoljelo drveće dobija novo ruho, onda se i priroda koja se budi, te drveće čije krošnje dobijaju novo lišće, porede sa bajramskom novom odjećom. Pjeva se i o sultanovom bajramskom kaftanu sa zlatnom dugmadi zakopčanom u obliku polumjeseca, kaftanu od bijele svile sa vezom od bijelog zlata koju posebno za Bajram oblači veliki vezir, šejh-ul-islamovom bijelom krznenom odijelu, te dugom kaftanu, boje žute poput postačeva lica, koju su nosili *çatibi* i *vaizi*¹⁰ iz čega se vidi sama hijerarhija, odnosno društvena struktura u Osmanskoj carevini, gdje je sultan uvijek obučen u najbolje odijelo, njemu bliski saradnici imaju, također, odjeću koja kazuje o njihovom statusu i visokoj poziciji, i tako redom, sve do običnog čovjeka iz reda nižeg društvenog sloja.

Ipak, poštovanje iskazano dolasku Bajrama kroz odjeću, ne mjeri se u najskupljem, već u najljepšem odnosno najčišćem odijelu koje osoba posjeduje.

Voljena je, u *îdiyyama*, obučena u šarenu odjeću, a njena ljepota obasjava svijet poput najsjajnijeg sunca. Na bajramsko jutro muškarci se briju, a žene stavljaju surmu na oči, i *đerđane* oko vrata:

¹⁰ Usp. Aysun Sungurhan, *ibidem*, 70.

*Ol mihr-i bürc-i devlete ir kim o serverün
Bir zerre ayağı tozi kuhl-i cilâ-yı 'îd (Hayretî)*

Dođi pred to sunce tvrđave države jer kod tog gospodara
Jedna trunka prašine pod nogama je ukrasna surma bajramska (*Hayretî*)

Osim gore navedenih tema koje su najzastupljenije u *îdiyyama*, mogu se sreći i opisi mjesta, odnosno mejdana gdje se odigravaju bajramske proslave (*îdgeh*, *ıydgah*, *meydân-ı 'îd/ıyd*), a koji se, nerijetko, porede sa ljepotom *Kâbe*, još kad se tu zadesi voljena onda se ta mjesta pretvaraju u najljepše cvjetne bašče ili ih, pak, pjesnik poređi sa ljepotom dženneta. U *îdiyyama* se često pjeva i o igrama koje se igraju na Bajram, o ljuljački na kojoj se ljulja voljena, čija ljepota se poređi sa Jusufovom ili ljepotom meleka, a koja posebno dolazi do izražaja kad se ona, ljuljajući, vine u nebesa.

UTJECAJ OSMANLIJA NA DRUŠTVENI ŽIVOT I OBIČAJE MUSLIMANA U BOSNI I HERCEGOVINI I NJIHOV ODRAZ U KASIDAMA

Budući da su Osmanlije ostavile značajan pečat i na život u Bosni i Hercegovini, kao i da su se neki od običaja uspjeli održati do danas, te su na taj način utjecali na naš kulturni identitet, samo po sebi se nameće da se istraži i upoređi društveno-kulturološki aspekt življenja u onom vremenu, kako bi se stekao jasniji uvid u ono što predstavlja našu današnjicu, ali također, i kako bi se povukla paralela između naroda sa ovih prostora sa narodom koji je te običaje¹¹ i kulturu utkao u našu prošlost, sadašnjost, a zasigurno i u budućnost.

Ovo je, dakako, važno i zbog boljeg razumijevanja tema i motiva kojim su se pjesnici koristili u kasidama, tačnije bajramskim prigodnicama. Ovdje se prvenstveno misli na običaje dočeka bajramskih praznika koji su usvojeni još od davnina, tačnije od dolaska Osmanlija, zajedno sa prihvatanjem islama, te su postali dio nas, odnosno konstruirali društveni i kulturni identitet muslimana u Bosni i Hercegovini.

U knjizi Antuna Hangija *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini*, sa kulturno-historijskog aspekta, nailazi se na uistinu vrijedne podatke o mnogim običajima i ondašnjem načinu životu naših predaka, ali ono što je osobito značajno za ovaj rad jesu opisi Ramazana – mjeseca

¹¹ Neki od tih običaja se više ne upražnjavaju, ali su dio naše prošlosti i na nama je da ih, barem kroz pripovijedanje, sačuvamo od zaborava.

posta kod muslimana, potom odlazak na Hadž, doček jednog i drugog Bajrama, gdje autor na izrazito slikovit i prilično detaljan način prikazuje ljude i običaje toga vremena:

“Ramazan je mjesec posta i molitve, a naredio ga je sam Muhamed pejgamber za pokoru ljudskih grijeha. Musliman osim Ramazana nema posta te može u svako doba jesti sva jela i pića koja mu nijesu inače zakonom zabranjena. Ramazan ne pada uvijek u isti dan i u isto doba godine; svaki slijedeći Ramazan počinje deset dana prije nego što je prošli bio. (...) Svaki musliman, ako samo može, dužan je da podupire sirotinju u svako doba, a osobito za Ramazana. (...) Osim zećata, dužni su muslimani da čine i druga djela milosrđa: da obilaze bolesnike, da mole za pokojnike, te da tješe i potpomažu udove i sirote.”¹²

Iako *Ramazâniyya* kao podvrsta kaside nije tema ovoga rada, budući da je prethodno spomenut mjesec Ramazan te opisano kako su ga muslimani dočekivali, smatrano je bitnim navesti nekoliko bejtova našeg cijenjenog pjesnika s kraja XVII i početka XVIII stoljeća Sabita Užićanina, koji na kraju svoje Ramazanije “nagovještava odlazak Ramazana i dolazak Bajrama”¹³ gdje možemo vidjeti odraz društvenog života muslimana:

Iza posta siromaštva Bajram bogatstva doći će
Zar nema mogućnosti da se žar pokaže za obavezne vitre!

Tako svake godine mjesec posta sa ukrasima dođe
Da sve krajeve ovog svijeta pretvori u svjetiljke dženetske¹⁴ (*Sabit*)

Pjesnici osmanske književnosti su u prazničnim kasidama, na različite načine opjevali događaje vezane za praznike, uključujući i događaje koje susrećemo u ovoj Hangijevoj knjizi, čime se još jednom potvrđuje, kako odraz društvenog i kulturnog života Osmanlija u bajramskim prigodnicama, tako i sam utjecaj Osmanlija na ljude i događaje u Bosni i Hercegovini.

I naš čuveni pjesnik iz XVIII stoljeća, Mehmed Mejlija Guranija, u svom bogatom pjesničkom opusu donosi i jednu bajramsku prigodnicu koju je posvetio bosanskom valiji Silahdar Abdullah-paši, gdje je na

¹² Antun Hangi, *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini*, Svjetlost, Treće izdanje, Sarajevo, 1990, 39-40.

¹³ Adnan Kadrić, “Dvije kaside “Ramazanije” Sabita Alaudina Užićanina (1650-1712)”, *Takvim*, 2008, 200.

¹⁴ *Ibidem*, 199.

izrazito upečatljiv način opjevao dolazak Ramazanskog bajrama i prazničnu atmosferu koja ga krasi:

Ne misli da su zvijezde na nebu, to su se na Bajram dostojanstvenici sabrali
Bajram-sultan, sakupi ove noći “kubbe divan” radosni
Ono što se vidi nisu zvijezde, nebo je to praznične lampione zapalilo
Ugledni šah-Bajram, ramazansku vojsku je razbio

(Mehmed Mejlija Guranija)

Također, i u ovoj prazničnoj kasidi, kao i kod ranije navedenih primjera osmanskih pjesnika, susreće se poređenje Bajrama sa ljepotom voljene koju samo zaljubljeni mogu doživjeti na pravi način i zbog koje, u svojoj čežnji, mogu izgorjeti:

Ne mislite da je to prvi ševvala sa mlađak obrvama
To Bajram pokazuje svoju mjesecoliku ljepotu zaljubljenima
(.....)
Ko vidi svoju voljenu pomisli da je svjetiljka i poput leptirice
Baca se u zagrljaj toj zanosnoj, u vatrenocrvenom kaftanu odjevenoj
Bojim se da ću na kraju zbog nje život izgubiti
Jer mi se dopao na njenom struku bajramski handžar britki
Ništa svoje nemam, i ako posjetom moj dom udostoji
Moram iz zahvalnosti život bajramskim kurbanom učiniti ¹⁵

(Mehmed Mejlija Guranija)

U bajramskim prigodnicama, kakve su stvarali pjesnici divanske književnosti, također nailazimo na razne motive koji oslikavaju proslave i dočeke Bajrama, te bogatstvo bajramske trpeze “(...) motivi ljubljenja ruku, poklanjanja novca i poklona unutar svih društvenih slojeva, predstavljaju izrazito rasprostranjene motive koji su kao posebno važni svoje mjesto našli u *Iydiyyama*.”¹⁶

I u bajramskoj kasidi pjesnika Guranije, susrećemo se sa slikom bajramske gozbe:

Ramazan, onima što užitak vole, puno muke odredi
Ali Bajram, kao Lukman, svojom gozbom, veselje im priredi
Juče – zabranjeno jesti, danas – zabranjeno nejesti,
Oni što se Bajramu raduju, nek se počnu gostiti.

(Mehmed Mejlija Guranija)

¹⁵ Lamija Hadžiosmanović i dr., *Mehmed Mejlija Guranija, Izbor iz poezije*, Svjetlost, Sarajevo, 1989.

¹⁶ Mustafa Uzun, ‘Iydiyye’, u: *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 19, GSM, Istanbul, 1999, 223.

Doček Ramazanskog bajrama kod nas, a kroz prizmu Antuna Hangija prikazan je na vrlo impresivan način:

“Poslije akšama zadnjeg dana Ramazana ne idu više muškarci na sijela niti u kahve, nego se svak žuri u čaršiju, na pijacu, da kupi što će trebati za sutrašnji blagdan, za Bajram. Kupuju ponajviše meso, kafu, limunove, naranče i drugo južno voće, jer će sutra prijatelji i znanci dolaziti da čestitaju, pa da bude kafa i limunada gotova kad oni dođu.”¹⁷

Također, Antun Hangi, opisujući život i običaje muslimana u Bosni i Hercegovini, iznosi i svoja zapažanja vezana za bajramsku odjeću, o čemu su već ranije, u ovom radu, dati primjeri kasida čiji bejtovi govore o tome:

“Već rano u zoru zapucaju topovi, mujezini pozivaju sa munara narod na jutarnju molitvu, sabah, a narod se žuri u novim svečanim haljinama da se Bogu pomoli. I najsiromašniji musliman nastoji sada, ako ikako može, da si za taj dan pribavi novo odijelo. To se odijelo zove bajramsko odijelo, jer ga mnogi nose samo na Bajram, a onda ga spremaju do slijedećeg Bajrama. Siromašak, koji si ne može nabaviti novoga odijela, gleda da mu je barem staro okrpano, čisto i u redu.”¹⁸

Na osnovu ove autorove konstatacije da se zaključiti sama materijalna situacija ljudi toga vremena, kao i važnost ovog praznika za muslimane, kako za one bogatije tako i za siromašne, gdje svako na svoj način, i u skladu sa svojim mogućnostima, na najbolji način iskazuje poštovanje i radost spram ovog velikog muslimanskog blagdana.

Zanimljivo je da se čitajući ove redove, pred očima čitalaca stvara slika nekog minulog vremena, izazivajući čežnju, ali istovremeno i tjerajući ih da povuku paralelu, te pokušaju naći sličnosti sa današnjim dočekom Bajrama, jer kada Antun Hangi, opisujući običaje vezane za Kurban-bajram, kaže: “Narod se i opet obuče u svečane haljine i ide zorom u džamiju. Kada su klanjali sabah, idu kućni starješine svojim kućama da kolju kurbane.”¹⁹ ne možemo, a da ne tražimo sličnosti sa današnjim običajima vezanim za radost dočeka Bajrama.

U ovoj knjizi može se vidjeti važnost čovjeka kao takvog, važnost porodice i komšija u životu muslimana, što se na neki način, mada slabijeg intenziteta, bilježi i danas, kako kod Bošnjaka, tako i kod Turaka.

¹⁷ Antun Hangi, *ibidem*, 45.

¹⁸ Antun Hangi, *ibidem*, 45.

¹⁹ Usp., *ibidem*, 46.

Na sličan način i Aysun Sungurhan govori o vrijednostima porodice, rodbine i prijatelja za vrijeme Osmanlija:

“Prijatelji i rodbina se uzajamno posjećuju, dočekuju se gosti kojima se poslužuje ružina vodica, oni koji se kaju zbog konzumiranja alkohola odnosno oni koji se žele odvići od pića piju gorku kafu, u flaše koje u rukama nose djeca sipa se šerbe od šećera i daje im se na poklon crvene bajramske slatkiše.”²⁰

ZAKLJUČAK

Rekonstruirati prošla vremena i običaje jednog naroda uistinu je nezahvalno, budući da se možemo osloniti isključivo na pisane izvore, tako da uvijek postoji i mogućnost da se iznese netačan podatak, jer se prenose samo tuđe zabilješke, na osnovu kojih temeljimo i svoja opažanja i kritike.

Međutim, s druge strane, ukoliko isključimo negativan i podozriv stav spram teksta koji čitamo, pruža nam se šansa da oživimo, u ovom slučaju, jedno davno prošlo vrijeme, te na taj način povratimo iz zaborava vlastiti identitet. Na taj način, citat koji prethodi, omogućio nam je steći uvid u društvenu dimenziju na ovim prostorima koja je vladala za vrijeme Osmanlija.

Radom su, dakle, predstavljene praznične kaside, odnosno odras društvenog i kulturnog života Osmanlija u njima. Bitno je naglasiti da su bejtovi, predstavljeni u ovom radu, slučajni uzorci dijelova bajramskih kasida, te su uvršteni s ciljem boljeg uvida u samu tematiku, dok su dijelovi kaside našeg pjesnika Mehmeda Mejlije Guranije uvršteni s ciljem predstavljanja dočeka Bajrama kroz prazničnu prigodnicu jednog pjesnika našeg podneblja.

Bajramskim prigodnicama, a u stilu i prema uzusima klasične divanske poezije, koja važi za poeziju sa strogo određenim pravilima, pjesnici su nastojali izraziti svoje viđenje Bajrama i na taj način dodvoriti se onima od kojih su željeli imati neku dobit.

U ovim pjesmama pjeva se o dolasku Bajrama, bajramskom jutru, učenju ilahija sa džamijskih munara, potom o učenju dova, klanjanju bajram-namaza, klanju kurbana kao i o drugim temama vezanim za bajramsku tradiciju, kao što su čestitanje bajrama rodbini i komšijama, oblačenje nove i čiste odjeće, brijanje muškaraca na bajramsko jutro, uljepšavanje i šminkanje žena.

Bajram koji je u islamskoj tradiciji simbol sreće i blagostanja, u divanskoj poeziji opjevan je sa posebnim žarom. Ramazanski, kao i Kurban-bajram za muslimane predstavlja posebnu radost, pa su ga pjesnici klasične osmanske književnosti opjevali na razne načine, nastojeći dočarati tu beskrajnu ljepotu.

²⁰ Aysun Sungurhan, *ibidem*, 91.

I knjiga *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini* autora Antuna Hangija važna je sa kulturno-historijskog aspekta, jer se u njoj nailazi na iznimno vrijedne podatke o mnogim običajima i ondašnjem načinu životu naših predaka. Opisi Ramazana – mjeseca posta kod muslimana, zatim odlasci na Hadž i dočeci bajrama koji su prikazani u ovoj knjizi od velikog su značaja za nas jer nam daju mogućnost usporedbe naroda sa ovih prostora sa narodom koji je te običaje i kulturu utkao u našu društveni i kulturni identitet, a sve gore navedeno potkrijepljeno je primjerima iz kasida koje su opjevali velikani osmanske poezije čiji su bejtovi dati u prvom dijelu radu.

Dakle, u bajramskim kasidama opjevani su dočeci Bajrama na raznim trgovima, dobročinstvo i merhamet koji posebno dolazi do izražaja za vrijeme ovog veličanstvenog blagdana, čime su pjesnici osmanske književnosti promovisali jednakost među ljudima, i učinili da i savremeni čitalac i čovjek današnjeg doba doživi, bar u pjesmi, Bajram kako su ga nekad dočekivali naši preci.

A REFLECTION OF SOCIAL AND CULTURAL LIFE OF THE OTTOMANS IN HOLIDAY QASIDA POEMS

Summary

Qasida poems originated in pre-Islamic Arab literature, and were introduced to Ottoman Turkish literature through the Persian literature. Qasidas are poems written with a specific intention, the poet wrote in praise of a nobleman as a sign of petition, asking for an employment or some other form of assistance in return.

The term that will be elaborated detailly in this paper is *nasib* or *teşbîb*, the opening of qasida which consists of fifteen to twenty beits. The importance of this part, aside to it's aesthetic side, is that qasida poems were named after it. Eid qasidas, *îdiyye*, were written in honor of Eid congratulations dedicated to the Sultan, important noblemen, or other officials. Since people think of Eid as a synonym of happiness and good mood, Ottoman poets used various ways to write holiday qasidas, often using different metaphors and allusions, praising not just the Eid, but also the person to whom the poem is dedicated. In this paper, alongside of beits of some Ottoman poets and attempt to illustrate social and cultural life with their qasidas, customs related to celebrating the Eid in Bosnia and Herzegovina, in the period after the withdrawal of the Ottomans from this region, will be also presented for comparison.

Key words: holiday qasidas, *îdiyye*, eid, Ottomans, Ottoman literature